
SUMMARY

The memoirs of Jukhym Pavlovsky, Zemstvo statistician of Alexandrovsk region, tell about the life of the South-Ukrainian village in the late 19th – early 20th century.

А.І. Голуб

МАЛОВІДОМА СТОРІНКА ІСТОРІЇ КАТЕРИНОСЛАВСЬКИХ ЕСЕРІВ-БОРБИСТІВ

У сучасній українській історичній науці залишається недостатньо вивченою проблема становлення однопартійної політичної системи, тобто тієї політичної моделі, яка існувала на більшій частині українських теренів за радянських часів і була осередком більшовицького тоталітаризму. Як відомо, радянські історики однопартійність вважали закономірним явищем розвитку революційного руху в Росії, як наслідок запеклої класової боротьби та перемоги в ній пролетарської, тобто більшовицької, партії. Водночас зарубіжні фахівці (Е.Карр, Р.Такер, Р.Пайпс та ін.) постійно наголошували на тому, що однопартійність виникла не лише внаслідок міжпартійної боротьби, а й була результатом цілеспрямованої діяльності більшовиків, які відразу ж після приходу до влади “приступили до закладки основ однопартійної диктатури – режиму, якого ще не знала історія” [5, с.215]. Причому, за зразок більшовиками була взята якобінська диктатура в революційній Франції, яку вони, доповнивши російськими самодержавними традиціями і звичаями, довели до досконалості. Як зазначав, зокрема, Р.Пайпс, процес становлення однопартійної диктатури в Центральній Росії закінчився вже восени 1918 р., а на окраїни, у тому числі і в Україну, дещо пізніше було перенесено вже готову модель [5, с.218].

Звичайно, особливості громадянської війни, необхідність керувати державою та докорінно перебудовувати її апарат управління вимагали від більшовиків надцентралізації усього внутрішнього життя радянських республік, і в цьому їхня стратегія передбачала поступову, зважаючи на певні відмінності революційного процесу в Україні, уніфікацію її політичного життя, ліквідацію як суто національних політичних партій, у тому числі і соціалістичних, так і тих, які мали хоча б незначне національне забарвлення. До останніх, зокрема, належала і Українська партія лівих есерів (борбистів) (УПЛСР(б)), а саме таку назву взяла собі у березні 1919 р. ліва меншість Української партії лівих соціалістів-революціонерів, яка об’єдналася навколо газети “Борьба”, що виходила впродовж 1919–1920 років. Лідерами борбистів були С.Терлецький, В.Качинський, М.Алексеев та ін.

Відстоюючи основні положення своєї політичної платформи, виробленої у травні 1919 р., есери-борбисти відкидали більшовицьке гасло диктатури пролетаріату і вимагали встановлення в Україні диктатури трудящих (“диктатури трудових класів”) у радянській формі. Визнаючи авангардну роль робітництва в соціалістичній революції, борбисти заперечували її у соціалістичному будівництві, оскільки, на їх думку, пролетарська держава неспроможна керувати здійсненням економічної політики в інтересах усіх класів і суспільних верств, оскільки інтереси останніх не завжди співпадають з інтересами робітничого класу.

Тісно співпрацюючи з більшовиками, борбисти навесні і влітку 1919 р. входили до складу ВУЦВК, уряду УСРР, багатьох ревкомів та радянських органів на місцях. Водночас вони піддавали різкій критиці аграрну політику більшовиків, негативно ставились до створення не селі комітетів бідноти, вимагали негайного розпуску продовольчих загонів та інших надзвичайних органів, наголошували на здійсненні еквівалентного обміну між містом і селом. Уважаючи кінцевою метою революції в аграрному питанні соціалізацію землі, борбисти виступали проти будь-яких кроків,

спрямованих на створення колективних форм господарювання (комун, радгоспів тощо) [3, с.63].

Статистичні партійні документи та звіти губкомів УПЛСР(б) свідчать, що мережа її організацій була досить широкою. Вони існували в Катеринославській, Донській, Полтавській (1300 чол.), Київській (понад 700 чол.), Одеській (майже 600 чол.), Чернігівській (400 чол.), Харківській (700 чол.) та Миколаївській округах [4, с.71]. УПЛСР(б) видавала низку газет: “Борьба” – в Одесі, Катеринославі та Києві, “Трудове життя” – в Умані, Бердичеві та Чернігові тощо. Загальна кількість есерів-борбистів в Україні навесні 1920 р., за підрахунками В.Полушкіної, наближалася до 7,7 тисяч чоловік [6, с.128].

Співпраця більшовиків з “небільшовицькими” партіями, у тому числі і з борбистами, базувалася на визнанні диктатури робітничо-селянських Рад та воєнно-політичного союзу республік. Після розгрому військ генерала А.Денікіна ліві українські партії, серед яких була і УПЛСР(б), взяли активну участь у розбудові органів радянської влади. Численні списки відповідальних радянських працівників свідчать про те, що есери-борбисти у 1919-1920 роках обіймали багато відповідальних посад у губернських виконавчих та господарських органах, трибуналах, були комісарами у військах. Співробітництво з більшовиками підсилювало у них ілюзію міцних політичних позицій, проте це було “лише ширмою для диктатури РКП(б)”, оскільки “умов для самостійної роботи чи можливості якось впливати на політику українські партійці не мали, а своїм співробітництвом компрометували власні гасла та зв’язували собі руки, що було вигідним для більшовиків”, які “сміливо жонгливали правами на легальну діяльність, на випуск газет та ще й тримали на дотаціях інші партії, що відбивалося на самостійності їхніх дій” [4, с.74].

Виходячи з рішень восьмої конференції РКП(б) (грудень 1919 р.), IV конференція більшовиків України у березні 1920 р. в резолюції про ставлення до інших партій, передусім народницької орієнтації, зобов’язала більшовицькі організації повести рішучу боротьбу проти зосереджених у них антирадянських елементів та не допустити перетворення есерівських груп на організовані центри контрреволюції. Водночас делегати конференції визнали доцільним “залучення до партії (більшовиків. – А.Г.) усіх тих нечисленних елементів цих груп, які на ділі розривають з контрреволюційною ідеєю створення народництва і протиставлення села місту і цілком переходять на комуністичну платформу” [1, с.68-69].

Велике недовір’я, яке дуже швидко переросло у відкриту ворожість більшовиків до своїх політичних союзників по боротьбі проти білогвардійців та інтервентів – українських лівих партій, добре видно на прикладі Катеринославської губернії, де навесні 1920 р. лише членів УПЛСР(б) нараховувалось не менше тисячі чоловік [3, с.64]. Ось що говорилося, зокрема, про них у “Звіті Катеринославської губернської надзвичайної комісії за період з 1 січня 1920 р. по 1 листопада 1921 р.”: “Коли Денікіна було вигнано і населення вільно зітхнуло, кожна з партій, що перебували на Україні, почала приписувати собі заслугу ліквідації денікінщини, сподіваючись тим самим зміцнити свої позиції і заслужити симпатії народу і т.п.; “ми пахали” кричали навперебій усі ці “діячі”, які у період боротьби з Денікіним дуже завбачливо ховалися в затишні містечка. Таких партій на Україні була безліч: боробисти, ліві есери (борбисти), меншовики та ціла низка національних угруповань (Українські с.-д. та ін.) [2, с.32].

У фонді шляхового політвідділу Катерининської залізниці (ф.1013) Державного архіву Дніпропетровської області (ДАДО) зберігаються два документи, які щонайкраще підтверджують думку про те, що навіть в умовах гострої нестачі кваліфікованих чи, принаймні, освічених працівників більшовики, вже тоді “монополізувавши” право на радянське будівництво на залізничній мережі України і політичне виховання мас, міцно тримали у своїх руках важелі державного управління, по суті погоджуючись лише на

технічне співробітництво з лівими національними партіями, у тому числі і з есерами-борбистами.

Гадаємо, що фахівцям і всім небайдужим до політичної історії Південної України буде цікаво ознайомитися з цими документами та зробити свої висновки щодо того, на яких умовах катеринославські більшовики вважали за можливе співробітництво як з місцевими борбистами, так і з іншими українськими політичними партіями, вплив яких, особливо серед сільського населення, службовців та частини промислового робітництва, був на початку 1920-х років досить відчутним.

На закінчення зауважимо, що тоді ж таки в УПЛСР(б) посилювалися кризові явища, зумовлені прагненням більшості її лідерів до повного злиття з КП(б)У. Втім, багато низових ланок партії засудили таку лінію партійного керівництва, вказавши на її передчасність і шкідливість. І все ж авторитет партійних провідників узяв гору. 15 липня 1920 р. Всеукраїнський з'їзд УПЛСР(б) ухвалив рішення про самоліквідацію партії, останні організації якої на місцях незабаром припинили свою роботу.

Джерела та література

1. Коммунистическая партия Украины в резолюциях и решениях съездов и конференций. 1918-1956. – К., 1958.
2. Отчет Екатеринославской губернской чрезвычайной комиссии с 1 января 1920 г. по 1 ноября 1921 г. – Днепропетровск, 1994.
3. Великий Жовтень і громадянська війна на Україні: Енциклопедичний довідник. – К., 1987.
4. Калмакан І., Бриндак О. Виникнення та еволюція національної партійної системи в Україні в ХХ столітті: Дослідження. – Одеса, 1997.
5. Пайпс Р. Создание однопартийного государства в Советской России (1917–1918 гг.) // Политические исследования. – 1991. – № 1.
6. Полушкина В.А. Осуществление КП(б)У ленинской тактики по отношению к партии борбистов // Из истории Гражданской войны и интервенции 1917–1922 гг. – М., 1974.

№ 1

1920 р., 10 березня. – Доповідна записка Головного шляхового комітету Української партії лівих соціалістів-революціонерів (борбистів) Катерининської залізниці

Заведующому Дорожным Политическим Отделом Екатеринославской железной дороги

С уничтожением ревкомов дело политического управления и советского строительства на дороге переходит к Дорполитотделу в центре и райполитотделам на местах, организуемым и функционирующим на началах личной ответственности заведующих политотделами, назначенных сверху центральной государственной властью (Главполитпуть при Наркомпути). Таким образом, по существу политические отделы являются органами общегосударственного значения.

В общегосударственном политическом строительстве Украинской Социалистической Советской Республики наша партия – украинских левых эсеров борбистов принимает непосредственное самое живое и деятельное участие. Представители нашей партии входят теперь в состав Всеукрревкома, Совнаркома Украины, губернских, уездных, волостных и сельских ревкомов. В частности, в городе Екатеринославе представители нашей партии входят в губревком, Аттестационную комиссию, почти во все отделы Советской власти губернии в качестве ответственных работников (заведующих отделами, заместителей, членов коллегий, заведующих подотделами и т.п.).

Украинская партия левых с.-р. борьбистов является таким образом партией, ведущей дело ответственного строительства Советской Украины наряду с Коммунистической партией большевиков Украины и идущей с ней нога в ногу, считающей необходимым самое тесное товарищеское единение всех советских революционно-социалистических партий, объединяющихся под знаменем III Интернационала.

Со своей стороны Коммунистическая Партия Большевиков Украины, также сознавая это, идет навстречу таким стремлениям нашей партии, признавая в лице своих ответственных руководителей насущную необходимость такого объединения в деле общегосударственной советской работы.

До сих пор однако, несмотря на все это, на Екатерининской железной дороге, к сожалению, замечалось то, что дело советского строительства на дороге было почти, если так можно выразиться, “монополизировано” только одной партией коммунистов-большевиков и наша партия, ставящая своим лозунгом советскую власть и диктатуру трудящихся, отличающаяся по существу только одним своим народническим пониманием задач революции и практически не расходящаяся с Коммунистической Партией в деле живого советского строительства, партия левых эсеров борьбистов вынуждена была стоять в стороне от этого строительства. Между тем ясно, что такое явление безусловно было ненормальным и крайне вредным вообще для дела революции. Вредным уже потому, что наша партия, имея довольно прочную организацию на дороге, располагая достаточным количеством сил, имея в своем распоряжении немало хороших работников как в центре, так и на местах, не могла пустить в ход эти свои силы и они пропадали даром, результатом чего страдали интересы максимального творческого размаха социалистического строительства и социалистической революции.

Принимая все это во внимание, с организацией на дороге политотделов в целях расширения политической работы на дороге, Главный Дорожный Комитет Украинской Партии Левых с.-р. Борьбистов Екатерининской железной дороги считает необходимым добиваться самого широкого и деятельного непосредственного участия представителей нашей партии в постановке и ведении политической и советской работы в пределах всей дороги как в центре, так и на местах. Мы надеемся, что организованный ныне Дорожный Политический отдел со своей стороны также признает таковую необходимость и пойдет навстречу стремлениям нашей партии, основанным только на беззаветной преданности делу международной и украинской социалистической революции. В таком случае он войдет в контакт с нашим Дорожным Комитетом в центре, районные политотделы с нашими районными комитетами на местах. Мы можем повсюду выставить необходимое количество нужных для ответственной советской и политической работы товарищей, принимая участие во всех областях революционного творчества на дороге наравне с Коммунистической партией большевиков. Техническое выполнение такого вхождения нашей партии в эту работу буде зависеть от установления полнейшего контакта Дорполитотдела с Дорожным Комитетом нашей партии.

С товарищеским социалистическим приветом:

Председатель Комитета П.Бондаренко (*підпис*)

Секретарь (*підпис*)

Члены (*підписи*)

ДАДО. Ф.1013, оп.1, спр.64, арк.4-4 зв.

Оригінал. Рукопис.

№ 2

1920 р., 27 березня. – Лист керівництва шляхового політвідділу Катеринської залізниці до Головного шляхового комітету УПЛСР(б)

**Главному Дорожному Комитету партии левых социалистов-революционеров
Екатерининской железной дороги.**

**Копия – Екатеринославскому губернскому Комитету партии левых с.-р.
борьбистов.**

Подтверждаю получение Вашего заявления от 10 сего месяца при докладной записке и отношения Вашего Губкома по вопросу об участии Вашей партии в политической работе на дороге.

Для выяснения возможности такого участия я считаю необходимым сделать следующие разъяснения о задачах Дорполитов, как они определены инструкциями Главного Политического Управления Н.К.П.С. На Политический отдел дороги возложена обязанность политического контроля и работа политического просвещения железнодорожных масс. Первая задача выполняется подбором соответствующего кадра комиссаров и неослабным контролем над деятельностью; вторая задача выполняется организацией устной и печатной агитации и пропаганды. Однако вся деятельность Дорполита ввиду особых условий переживаемого момента в железнодорожном транспорте ввиду объявления железных дорог на военном положении, проводится по плану военно-политических органов. Все политические работники подчинены Дорполиту в порядке дисциплины более строгой, нежели партийная дисциплина. Ввиду этого Коммунистическая партия большевиков особыми постановлениями в своих Ц.К. передали всех членов партии как уже работающих на железных дорогах, так и особо откомандированных для этой работы в полное распоряжение Дорожных Политических Отделов. Никакая партийная организация, кроме ЦК, не имеет права давать мобилизованным на транспорт коммунистам-большевикам какие-либо поручения без ведома и согласия Дорожного Политического Отдела. В то же время Дорожный Политический Отдел в распределении этих работников располагает полной свободой.

Однако, в своей политической работе Дорожный Политический Отдел, создавая аппарат этой работы, использует не только членов партии, но и ряд технических работников, стоящих на платформе Советской власти.

Ответственную политическую работу Дорожного Политического Отдела может предоставлять членам партии левых с. р. (борьбистов) лишь в том случае, если названная партия предоставит своих членов железнодорожников и других, по особому назначению в полное распоряжение Дорожного Политического Отдела, ограничив для них во время этой работы подчинение партийной дисциплине.

Работу не связанную с политической ответственностью, в учреждениях Дорожного и Районного Политических Отделов, мы можем предоставить членам Вашей партии на общих основаниях. У нас имеется ряд вакантных должностей в отделах учетно-распределительном и агитационно-просветительном, которые могли бы быть предоставлены всякому надежному для советской работы товарищу, обладающему соответствующей подготовкой. Если среди членов вашей партии имеются таковые, просим направить их к нам для переговоров.

С социалистическим приветом, Ефремов (*підпис*)

ДАДО. Ф.1013, оп.1, спр.64, арк.6-6 зв.

Завірена копія. Машинопис.

SUMMARY

The documents from the fond of Ekaterininskaya railway political department of the Dnipropetrovsk State Region Archive are presented which represent little-known pages on Katerinoslav essery-borotbisty's history.